

Культура 09

10-05-2025

Тиждень #5

Лекція #18:

*Інші види народного мистецтва.
(початок – прозівки 36)*

Завдання (з книжки *Українська Культура I*):

Прочитати:

Лекція #19:

*Інші види народного мистецтва.
ст. 108-115.*

Виконати:

Виконати вправу на ст. 115 у книжці *Українська Культура I*.

ІНШІ ВИДИ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Мало є народів, які можуть виставити чудові зразки творчості у такій великій кількості видів народного мистецтва, як українці. Мабуть це наслідок відвічної схильності українців прикрашати майже весь комплекс предметів в своєму довіллі. Давнім прикладом цього, ще з 20,000 років тому, є знахідки в селі Мізинець на Чернігівщині ікл мамутів (мамонтів), прикрашені меандром, відомим орнаментом, що донині зберігся в народному мистецтві.

ТКАЦТВО

Якась форма ткацтва була відома в Україні ще в часах трипільської культури. Доказом цього є знахідка фрагменту тканини з тих далеких часів. Дивує, як тісно нитки тканини переплетені. В княжій і гетьманській Україні ткацтво було дуже розвинене. По містах існували ткацькі цехи. По селах плекали домашнє ткацтво: майже кожна хата на селі мала ткацький верстат. Кожна сільська дівчина повинна була вміти ткати, адже треба було приготувити по́саг нареченої — одяг, рушники тощо.

Ткацтво поділяється за своїм призначенням на тканини для одягу і декоративні тканини.

- Для одягу тчуть пла́хти, запáски, фартушкі та пояси.
- Для декорації служать рушники, скáтерті до стола, килими́ та лі́жники.

І. КІЛИМ

Українське килимарство розвинулося під впливом традицій килимарства в азійських народах, які колись кочували степами України (печенігів, половців, татар), хоч килими були в нас знані й раніше. Сьогодні велику славу мають килими міста Решетилівка на Полтавщині та села Косів на Гуцульщині.

Щодо орнаментации килимів, простір України можна поділити на дві смуги:

- На Київщині і в Західній Україні (Поділля, Галичина, карпатські регіони) переважають геометричні орнаменти — ромби, спіралі, ламана лінія, зубці, восьмикутна зірка.
- На Східній Україні (Полтавщина, Слобожанщина) домінують рослинні орнаменти — галузки із стилізованими квітами і листям, вазони з квітами, «дерево життя».

II. ЛІЖНИК

Ліжник — ткане покриття з овечої вовни, яким накривають ліжко, лавку, зігріваються взимку. Ліжники зазвичай прикрашені орнаментами, переважно геометричними. Вони поширені головно в регіонах, де люди займаються вівчарством — Гуцульщині, Бойківщині.

ВИБІЙКА (вибивання, мальованка, дімка)

Вибійка — полотно з кольоровими орнаментами, що витиснені на ній за допомогою дерев'яних штампів або вальців. На вальцях вирізьблюють орнамент, намащують олійною фарбою і качають по полотні, так щоб багаторазово відбити малюнок. Вибійки уживаються як завіси (фіранки) до вікон, накривала на ліжка, пошивки для подушок, а також фартушки.

Їхня орнаментация різноманітна. Раніше переважали геометричні орнаменти (зірки, кола, трикутники), а новіші більше мають рослинну орнаментацию — квітки й листки — у сполучі з геометричними орнаментами.

ГЕРДАН та СИЛЯНКА

Гердан і селянка — жіночі прикраси на шию. Для селянки беруть кілька ниток або кінських волосків і на них нанизують бісер — малі, круглі і різнокольорові скляні кульки.

Гердан — ширший і має складніший орнамент ніж селянка. Його виготовляють способом, подібним до ткання полотен. Вживають невелику дерев'яну дошку з двома стінками з цвяшками, до них зв'язують нитки і голкою тчуть поміж ними візерунки з бісеру.

Гердани та селянки найбільше поширені в Західній Україні — на Лемківщині, Бойківщині, Гуцульщині, Буковині, Закарпатті та Галичині. На сході України вони були невідомі. Ймовірно, прийшли з Угорщини чи Румунії.

ХУДОЖНЯ ОБРОБКА МЕТАЛУ

Мистецькі вироби з металу мають в Україні давню історію. Ще давні грецькі поселенці і скити використовували метал для створення предметів мистецької вартості (золоті, срібні і бронзові вази, наручники, перстені і т. д.).

Про високий технічний рівень металевого виробництва в Україні впродовж майже цілого останнього тисячоліття свідчать багато предметів, що

Ліжник

Кілим

Порохівниця з рогу

Срібні скитські бляшки

Гердани

Хатні ікони на склі святих Миколая і Варвари

дійшли до наших часів: хрестики, перстені, сережки, посуд (казани) і біжутерія з гарними орнаментами, дзвони з написами тощо.

Сільська традиція обробки металу в загальному занепала, але збереглася на Гуцульщині. Відомі гуцульські **згарди** (нашийні прикраси з монет або хрестиків, нанизаних на дротику) і нагрудні хрести з міді, латуні або срібла.

ВИРОБИ З КОСТІ ТА РОГУ

Такі вироби були відомі ще в старій кам'яній добі. В селі Мізинь на Чернігівщині знайдено ікла мамутів (мамонтів), прикрашені меандром вік яких понад 20 тисяч років.

Козаки прикрашували рогом окремі частини своєї зброї: шаблі, порохівниці, гармати. Це ремесло занепало після знищення Січі й збереглося до наших часів ще тільки на Гуцульщині, де зустрічаємо порохівниці з оленього рогу, пишно прикрашені різьбою.

ВИРОБИ ЗІ СКЛА

За княжих часів, а ще більше за Гетьманщини було високо розвинене виробництво скляних предметів (гутництво). У численних гутах виробляли доброякісні скляні миски, келихи, намиста, куманці, всякі фігурки (ведмедиків, баранців, коників, півників) і т. д. Виконання скляних виробів віддзеркалювало впливи різних стилів і культур. Скло використовують також для малювання ікон. Ікони, мальовані на склі, особливо популярні на Гуцульщині та Покутті.

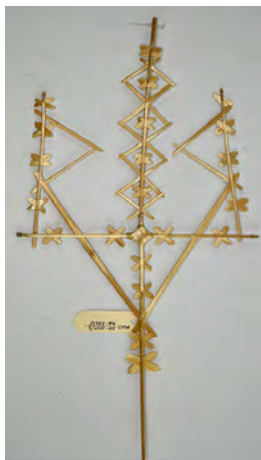
ВИТИНАНКА

Витинанки — прикраси, вирізані з білого або кольорового паперу. Ними прикрашають хати: їх наклеюють на стіни попід стелею і поміж вікнами, знадвору попід стріхою і т. д. В композиції витинанок входять різні геометричні та рослинні орнаменти. Особливо популярні є букети квітів, дерева з птахами, фігурки тварин і людей і т. п. Найбільш поширені витинанки на Поділлі, Наддніпрянщині і Прикарпатті. Українські селяни почали їх використовувати як прикраси хат у 19 столітті.

Для витинанок характерне симетричне повторення. Вони можуть бути монохромні (однокольорові) або багатобарвні. Витинанку збагачують додатковими кольорами накладкою вирізаних елементів один на одному.

Витинанка

Солом'яні хрести

Полтавська вибійка на полотні фарбою

Петриківський розпис на стіні

Чéрес — гуцульський чоловічий шкіряний пояс

*Топірець
(гравіювання по металу)*

ПРИКРАСИ З СОЛОМИ

Із соломи виробляють прикраси до вікон: хрестики, які роблять на Богоявлення, та «павуки», що їх вішають на сволюку на Різдво. Вони позначені багатою фантазією; це ціла низка різnorodних сполучень всяких геометричних форм.

НАРОДНИЙ СТИНОПИС

Розписування стін має не тільки естетичну функцію, але й охоронну — проти «нечистих сил». Розмальовували на зовнішніх стінах хати і всередині — довкола вікон і дверей та під стелею (де давали червону стрічку). Зокрема багато розмальовували піч.

Популярними орнаментами є листки дерев, букети квітів, «вазон», птахи й тварини, часто фантастичні, «дерево життя» і т. д. Усе це стилізоване. Для знаряддя використовуються пірце, пензлі з «котячого хвоста», пальці тощо. Малюють яскравими фарбами так, щоб образки немов світилися на білому тлі.

Найвідоміші центри народного стінопису знаходяться на Центральній Україні. Особливе місце займає село Петриківка на Дніпропетровщині (ушавлений **Петриківський рбзпис**).

Пояснення слів

барвник — natural dye, coloring matter
біжутерія — jewelry
валець — roller
витинанка — cutout
витиснений орнамент — imprinted design
гута — glass factory
гердан — bead woven necklace
димка / серпанок — printed cloth
емаль — enamel
ікло — tusk казан — kettle
келих — chalice
конопля — hemp
латунь — brass
ліжник — bed covering and mohaire comforter
мідь — copper
намисто — necklace
нанізаний — strung
наручник — bracelet
сережка — earring

Вправа-ідентифікації

гердани
килими
вибійки

вироби зі скла
металеві вироби

паперові прикраси
прикраси із соломи
вироби з рогу

1. _____ Жіночі нашійні прикраси.
2. _____ Його велике виробництво в минулому було пов'язане з тим, що в Україні було багато дерева і пісків, потрібних для його виробу.
3. _____ В їхній орнаментатії з сильні і впливи азійського Сходу.
4. _____ У їхньому виробі вживають вальці, на яких вирізьблені орнаменти.
5. _____ Ще давні греки і скити виробляли вази, наручники, маски й персні з них.
6. _____ Ними прикрашали стіни хати.
7. _____ Уживаються як фіранки для вікон, покривала на ліжка, наволочки для подушок, фартушки.
8. _____ Козаки прикрашали ними окремі частини своїх шабель, порохівниць, гармат.
9. _____ Із них виготовляли шаблі, списи, посуд, хрести, прикраси, монети, дзвони, гармати.
10. _____ Прикладами мистецтва з цього матеріалу є плетені хрести й «павуки» для завішування.

Творче домашнє завдання: дослідіть, а відтак або напишіть коротку працю з ілюстраціями або створіть презентацію із слайдами про будь-який рід українського народного мистецтва.

Вправа: упишіть пропущені букви. Ключі подано нижче.

1. р _____ н ____ х
2. в _____ а _____
3. _____ р ____ и
4. _____ с ____ о _____
5. з _____ д ____
6. М _____ н ____
7. _____ е _____ н
8. к _____ м и
9. л _____ и ____
10. л _____ с ____ о
11. _____ м ____ т ____ і
12. _____ б ____ е ____
13. г _____ ц ____ о
14. г _____ т _____ их
15. _____ в _____ а
16. _____ с ____ о

1. Стилізовані квіти та листя є прикладами цього роду орнаментів.
2. Прикраси з паперу.
3. Ще 20 000 років тому прикрашали їх гарними орнаментами.
4. З цього виробляють кошики, капелюхи, хрестики, «павуки».
5. Гуцульські нашійні прикраси з мідяних хрестиків, нанизаних на дроті.
6. Село на Чернігівщині, в якому знайдено ікла мамута, орнаментовані меандровими візерунками з 20 000 років тому.
7. Стрічка, нанизана бісером для прикрашення шії.
8. Для виробу їх вживають великий ткацький верстат.
9. Декоративне вовняне прикриття, яке вживалися як постеля та ковдра.
10. Промисел відливання казанів та дзвонів.
11. Ювелірство та ливарство використовують їх.
12. Малі круглі різнокольорові кам'яні або скляні кульки.
13. Промисел виробу скла.
14. Безконечники, трикутники, розетки є прикладами цього роду орнаментів.
15. Полотно з витисненими на ньому кольорових орнаментів.
16. Із нього виготовляють склянки, миски, келехи, куманці, намиста, фігурки.